

Bohdan Jeliński
Uniwersytet Gdański

*Prognozowanie jest bardzo trudne,
szczególnie, kiedy dotyczy przyszłości.*
Niels Bohr

Sekularne tendencje zmian struktury handlu światowego

Zapoczątkowany w 2008 r. światowy kryzys gospodarczy uświadomił występowanie głębokich, wewnętrznych sprzeczności w dotychczasowym rozwoju gospodarki światowej. Unaocznili także pilną konieczność wypracowania koncepcji wyjścia z kryzysu i nowej koncepcji przyszłego, trwałego i zrównoważonego rozwoju gospodarczego. Dotychczas wiodącym stymulatorem rozwoju gospodarki światowej była wymiana handlowa z zagranicą. Stąd ważny element rozważań nad optymalną koncepcją rozwoju gospodarki światowej stanowi przyszłość handlu światowego, a szczególnie zmiany w jego strukturze. Rozważaniom na ten temat w perspektywie 2030 r. poświęcony został niniejszy artykuł, koncentrujący się na identyfikacji prawidłowości zmian dynamiki i struktury asortymentowej handlu światowego.

Słowa kluczowe: globalizacja, gospodarka światowa, handel zagraniczny, tendencje ekonomiczne

Klasyfikacja JEL: F10, F44, F47, F60

Secular tendencies in the structural changes of global trade

The 2008 economic crisis made apparent the existence of deep, mutually exclusive contradictions in the development of the global economy. It also highlighted the need for a concept for exiting the crisis based on a vision for a future long-term sustainable economic development. Foreign trade has thus far been the main driver for growth. This is why the future of structural changes in the world trade is an important element of the concept of the development of the global economy. The following article deals with this issue in the framework of 2030.

Keywords: globalisation, world economy, foreign trade, economic tendencies

JEL classification: F10, F44, F47, F60

Wprowadzenie

Systematycznie postępująca przez blisko cztery dekady intensywna globalizacja gospodarki utrzymywała powszechne przekonanie, że gwarantuje ona szybki i zrównoważony wzrost gospodarki światowej, a szczególnie handlu światowego, który w latach 1974–2008 wzrósł 27,8 raza, podczas gdy światowy produkt narodowy brutto wzrósł tylko 12 razy. W konsekwencji współczynnik otwarcia gospodarki światowej na wymianę międzynarodową wzrósł w analogicznym okresie z 11,1% do 25,6%.

Ten dynamiczny proces załamał się w 2009 r. i zapoczątkował światową recesję gospodarczą zwaną kryzysem gospodarki globalnej. Kryzys ten ujawnił głębokie wewnętrzne sprzeczności w dotychczasowym rozwoju gospodarki światowej oraz uświadomił brak koncepcji wyjścia z kryzysu oraz trwałego i zrównoważonego wzrostu gospodarczego. W świetle powyższego kluczowego znaczenia nabiera problem przyszłego rozwoju handlu światowego, dotychczas wiodącego stymulatora rozwoju gospodarki światowej, a szczególnie zmian w jego strukturze asortymentowej, gdyż to one relatywnie dobrze odzwierciedlają zachodzące w niej zmiany strukturalne.

1. Intensywny wzrost gospodarki światowej

Intensywny rozwój gospodarki światowej zapoczątkowało wprowadzenie w 1971 r. do komercyjnego użytku mikroprocesora firmy INTEL. Spowodowało to szybkie rozpowszechnienie się na początku lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku innowacyjnych produktów opartych na wykorzystaniu tej technologii. Wymagała ona specyficznych predyspozycji siły roboczej akceptującej niskie płace, co gwarantowało relatywnie niskie ceny produktów i dynamiczny wzrost ich sprzedaży, a także wysokie zyski właścicieli tej innowacyjnej technologii. Rozpoczęło to proces transferu technologii i kapitału z krajów o wysokich płacach do krajów o niskich płacach i wywołało wzrost pracochłonnego eksportu krajów rozwijających się. Początkowo zasobami siły roboczej o takich cechach dysponowały państwa azjatyckie. Stąd centrum industrializacji w gospodarce światowej przesunęło się do Azji, pozwalając wyodrębnić cztery następujące fazy drugiej fali globalizacji:

- faza industrializacji Azji (1974–1990),
- faza hiperglobalizacji (1991–2000),
- faza dojrzewania globalnych łańcuchów dostaw (2001–2008),
- faza przerwanej globalizacji (od 2009 r.).

Tabela 1. Zmiany nominalnego i realnego PKB i handlu światowego w latach 1974–2014 (w %)

Wyszczególnienie	1974–1980	1981–1990	1991–2000	2001–2008	2009	2010–2014
Realny PKB*	24,2	36,7	31,5	26,8	-3,0	14,6
Nominalny PKB	134,3	86,4	45,2	89,8	-5,1	29,3
Nominalny eksport towarowy	252,3	70,5	84,6	150,3	-22,3	51,3

* Według cen i kursów walut z 2005 r.; pozostałe wartości według bieżących cen i kursów walut.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: [UNCTAD, 2016].

Z punktu widzenia tendencji rozwoju handlu światowego lata 1974–1990 należy podzielić na dwa podokresy. W pierwszym, obejmującym lata 1974–1980, miały miejsce dwa „szoki naftowe”, pierwszy w 1973 r. i drugi w 1979 r. Pierwszy z nich stał się przyczyną wybuchu kryzysu gospodarczego i zapoczątkował długotrwałą inflację, co było spowodowane wzrostem cen energii. Ujawnił on też wszystkie wady dotychczasowego modelu rozwoju gospodarczego bazującego na tanich surowcach energetycznych. Drugi szok naftowy utrwalił pogląd o głębokości rozpoczętej w 1973 r. recesji w gospodarce światowej. Kryzys naftowy postawił w trudnym położeniu gospodarki krajów rozwiniętych gospodarczo, a dla krajów rozwijających się rysował widmo katastrofy gospodarczej. Ograniczono zakres międzynarodowej pomocy gospodarczej dla tej drugiej grupy krajów, postęp „zielonej rewolucji” w rolnictwie został zahamowany, wzrosły zaś istotnie koszty usług transportowych i rodzącej się masowej turystyki zagranicznej. Umiarkowany interwencjonizm państwowy, będący podstawą powojennej polityki gospodarczej, w większości krajów świata okazał się nieprzydatny w nowych realiach rozwoju gospodarki światowej. Potrzeba reakcji na tę sytuację zrodziła nową doktrynę polityki gospodarczej – monetaryzm.

Drugi szok naftowy oraz zyskujący na znaczeniu nurt monetarystyczny w polityce gospodarczej spowodowały kryzys zadłużeniowy w gospodarce światowej, głównie w krajach Ameryki Południowej, Afryki i Europy Środkowo-Wschodniej. Wzrosły stopy procentowe i nasiliły się polityki protekcjonistyczne w handlu światowym, co uszczuplało dochody z eksportu. Równolegle w gospodarce światowej zaczęto wprowadzać energooszczędne innowacje techniczne, wydobywać ropę naftową z nowych złóż oraz wykorzystywać nowe źródła energii. Przywrócono też względną stabilizację walutową na świecie.

Początek lat dziewięćdziesiątych XX w. to zmiany systemu polityczno-gospodarczego w Europie Środkowo-Wschodniej, rozpad Związku Radzieckiego i zjednoczenie Niemiec oraz konflikty zbrojne w rejonie Zatoki Perskiej, których zakończenie zahamowało wzrost światowych cen ropy naftowej, a nawet spowodowało ich czasowy spadek. Przekształcenie w 1994 r. GATT w Światową Organi-

zację Handlu zakończyło proces znaczącej liberalizacji barier rozwoju handlu międzynarodowego. Podstawy tego rozwoju umacniały ustalenia poprzedzające rozszerzenie Unii Europejskiej o dziesięć nowych krajów – głównie Europy Środkowo-Wschodniej, a także dominująca w gospodarce światowej doktryna neoliberalna. Ta ostatnia stanowiła intelektualną podstawę liberalizacji rynków finansowych, a raczej wykształcenie się samodzielnego światowego rynku finansowego o niespotykanej dotychczas skali i szybkości działania. Okres ten określa się nazwą „hiperglobalizacji” gospodarki światowej.

Początek XXI w. to gwałtowne załamanie kursów akcji amerykańskich firm internetowych – tzw. bańki internetowej, uważanych za gwarantujące wysokie dochody ich posiadaczom. W konsekwencji ogromne zasoby kapitału finansowego, mogącego swobodnie przemieszczać się w skali światowej, zaczęły poszukiwać możliwości opłacalnych inwestycji kapitałowych, w tym także w formie rzeczowych transakcji spekulacyjnych. Spowodowało to obniżki kosztów kredytu i obniżenie kryteriów ich przyznawania, co skutkowało narastaniem boomu na rynku nieruchomości, głównie w Stanach Zjednoczonych. Równolegle, przyjęcie w 2001 r. Chin do Światowej Organizacji Handlu oznaczało włączenie tego kraju w system funkcjonowania gospodarki i handlu światowego. Niskie płace i ogromne zasoby siły roboczej w tym kraju powodowały gwałtowny napływ inwestycji zagranicznych oraz wzrost jego eksportu, czyniąc ten kraj właścicielem ogromnych rezerw kapitałowych, inwestowanych głównie w USA. Wykształciła się w ten sposób nowa struktura wydłużonych i upowszechnionych globalnych łańcuchów dostaw w handlu światowym, oparta na utrwalającej się pozycji Chin jako czołowego eksportera w skali świata. Ta trzecia faza drugiej fali globalizacji zakończyła się gwałtownie wraz z końcem 2008 r., kiedy to nastąpiło załamanie wzrostu gospodarki światowej, zapoczątkowane w 2007 r. kryzysem na amerykańskim rynku nieruchomości. Kryzys ten bardzo szybko przekształcił się w kryzys światowego systemu bankowego i – w warunkach globalizacji – w strukturalny kryzys gospodarki światowej, porównywany do wielkiej depresji światowej lat 1929–1933.

W efekcie w 2009 r. bezwzględna wartość światowego PKB obniżyła się o 5,1%, eksportu światowego o 22,3%, a importu o 23%. Choć już w 2011 r. zarówno światowy PKB, jak i handel światowy przekroczyły wartości osiągnięte w 2008 r. i do 2014 r. rozwijały się w umiarkowanym tempie, gospodarka światowa pozostaje w fazie wielkiej stagnacji, zwanej kryzysem gospodarki globalnej¹ lub fazą przerwanej globalizacji.

Głębokie zmiany strukturalne, które zaszły od 2008 r. w handlu światowym, uwidaczniają dane zawarte w tabeli 2, ujmującej pięć czołowych światowych eksporterów w latach 2007–2014.

¹ Raport zawiera wnikliwą ocenę rozwoju gospodarki światowej w latach 1950–2007 z punktu widzenia wpływu procesu globalizacji [WTO, 2008, s. 13–18].

Tabela 2. Główni światowi eksporterzy w latach 2007–2014 (miejsce/udział procentowy)

Kraj	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Chiny	2/9,0	2/8,9	1/9,6	4/4,6	1/10,4	1/11,2	1/11,7	1/11,2
USA	3/8,6	3/8,1	3/8,5	1/14,1	2/8,1	2/8,4	2/8,4	2/8,4
Niemcy	1/9,8	1/9,1	2/9,0	2/9,0	3/8,1	3/7,7	3/7,7	3/7,7
Japonia	4/5,2	4/4,9	4/4,7	5/3,8	4/4,5	4/4,4	4 3,8	4/4,4
Holandia	5/4,0*	5/3,9	5/4,0	–	5/3,6	5/3,6	5/3,6	5/3,6
Wielka Brytania	–	–	–	3/6,2	–	–	–	–

* Także Francja 5/4,0.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: [WTR, 2007–2015].

Dane te ukazują strukturalne zmiany, sukcesywnie zachodzące w gospodarce światowej, dla których przełomowy okazał się rok 2008 – ostatni rok pozostawania Niemiec na pozycji czołowego eksportera na świecie. Załamanie gospodarcze 2009 r. rozpoczęło okres wykształcania się nowej struktury ładu w światowej gospodarce.

2. Wyzwania zrównoważonego rozwoju

Rozpoczęty w 2009 r. światowy kryzys gospodarczy o strukturalnym charakterze unaoczniał pilną konieczność wypracowania nowego ładu w rozwoju gospodarczo-społecznym świata. Do końca 2015 r. nie pojawił się jednak nawet jego zarys, mimo że gospodarka światowa siłą inercji wolno się rozwija (aczkolwiek dynamika tego rozwoju słabnie)². Jednakowoż, gdy gospodarka wykazuje wyraźną dysfunkcjonalność, powstaje i ugruntowuje się świadomość oraz społeczno-polityczne przyzwolenie na głębokie i kompleksowe zmiany. Ich nowy kształt powinien się opierać na konstruktywno-krytycznej analizie dotychczasowych uwarunkowań rozwoju gospodarczo-społecznego, w tym politycznych, oraz na umiejętności dostrzeżenia uwarunkowań nowych. Przyszłość nieuchronnie zachowa pewne istotne aspekty tego, co istnieje obecnie, a terażniejszość stanowi niewątpliwie owoc przeszłości [Galbraith, 1991, s. 15].

Od 2010 r., gdy wartość nominalna PKB przekroczyła nieco rekordowe wartości osiągnięte w 2008 r. (w przypadku handlu światowego miało to miejsce w 2011 r.), światowy eksport rósł wolniej niż PKB. Spowolnienie wzrostu obrotów handlu światowego nie więcej niż w połowie wynika z wpływu czynników cyklicznych, głównie strukturalnych, będących pochodną kryzysu idei globalizacji.

² Stąd też określa się ten kryzys jako kryzys idei i przywództwa.

Kryzys globalizacji ujawnił rysujące się przed gospodarką światową zagrożenia i skłania do racjonalnej refleksji nad dotychczasowym jej rozwojem. Refleksja ta powinna stać się inspiracją do budowy nowej struktury przyszłego ładu światowego, istotnie różnego od dotychczasowego. Zmusza to do wypracowania nowych reguł ładu światowego i mechanizmów skutecznego wprowadzania ich w życie, co stanowi kluczowe wyzwanie przyszłego rozwoju gospodarki globalnej. Wyzwanie to należy postrzegać w świetle koncepcji zrównoważonego rozwoju gospodarki. Koncepcja ta w sposób kompleksowy podejmuje problem długotrwałej zdolności współczesnej gospodarki do rozwoju spełniającego kryterium międzypokoleniowej sprawiedliwości. Rozwój kompleksowy wymaga podejścia interdyscyplinarnego także dlatego, iż globalizacja również charakter interdyscyplinarny. Rozwój zrównoważony powinien być trwały i umożliwiać systematyczną poprawę jakości życia obecnego pokolenia oraz pokoleń przyszłych. Tworzy to mechanizm stymulujący długookresowy wzrost gospodarczy oparty na zasadach równych szans dla wszystkich i międzynarodowej solidarności w zwalczaniu zagrożeń globalnych [Jeliński, 2009, s. 515–530].

Tabela 3. Dynamika zmian PKB i handlu światowego w latach 2011–2014* (w %)

Wyszczególnienie	2011	2012	2013	2014
PKB	10,7	1,7	2,6	2,4
Eksport światowy	19,8	0,8	2,4	0,2

* Na podstawie danych w USD według bieżących cen i kursów walut.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: [Załącznik 1].

Prospektywnie zagrożenia te należy postrzegać w kategoriach właściwego dysponowania kapitałem, który poza neutralizacją zagrożeń przynieść powinien korzyść dodatkową. W takim rozumieniu wyróżnić należy sześć rodzajów kapitału determinujących przyszły rozwój:

- kapitał fizyczny wytworzony przez człowieka,
- kapitał ludzki w jego powiązaniach z rynkiem pracy,
- kapitał naturalny,
- kapitał innowacyjny,
- kapitał społeczny w jego szerokim rozumieniu,
- kapitał polityczny.

Wszystkie powyższe rodzaje kapitału należy traktować jak każdy inny czynnik służący bezpośrednio lub pośrednio produkcji dóbr i usług, mający zdolność pomnażania. Ich łączne ujęcie w ramach koncepcji zrównoważonego rozwoju daje efekt synergiczny i jest szansą na systematyczną poprawę warunków życia obecnych i przyszłych pokoleń.

Kapitał fizyczny to trwale efekty wykorzystania siły roboczej i zasobów naturalnych zmaterializowane w postaci budynków oraz maszyn i urządzeń służących prowadzeniu działalności gospodarczej. Stanowi on materialną podstawę wykorzystywania innych rodzajów kapitału. Ograniczoność zasobów naturalnych i ich nieracjonalne wykorzystywanie tworzą barierę rozwoju produkcji przemysłowej i rolniczej, ograniczając podaż dóbr. Rodzi to narastającą rywalizację o ich posiadanie lub gwarantowany do nich dostęp, tak poprzez uzależnienie ekonomiczne, jak i polityczne. Brak rozwiązania tych problemów powoduje rabunkową eksploatację owych dóbr, często powiązaną z degradacją środowiska naturalnego. Dotychczasowe działania w tym zakresie wskazują, że ten typ zagrożeń będzie miał charakter długotrwały.

Możliwość wykorzystania kapitału ludzkiego limituje dynamika zmian demograficznych na świecie, stanowiąca kolejne zagrożenie dla rozwoju gospodarki światowej. W kategoriach ilościowych dynamika ta jest stabilna. Ludność świata wzrosła z 4,4 mld osób w 1980 r. do 7,2 mld w 2014 r., czyli o 61,2%. Prognozy przewidują, że wzrośnie ona z 7,9 mld w 2020 r. do 8,3 mld w 2030 r. Oznacza to, że tempo wzrostu ludności świata od roku 1980 do 2030 w kolejnych dekadach będzie mało odpowiednio o 19,1%, 15,5%, 12,1%, 11,1%, i 9,2%. Charakterystyczną zmianą strukturalną w analizowanym okresie jest systematyczny spadek udziału Europy w ludności świata z 15,6% w 1980 r. do 10,2% w 2014 r. i 9,8% w 2030 r. Wzrośnie jednak udział ludności Afryki i Ameryki Łacińskiej oraz w mniejszym stopniu Azji. W Europie wystąpi ponadto proces systematycznego starzenia się społeczeństwa. Spowoduje to zapotrzebowanie na pracowników z innych krajów i pojawienie się popytu na dobra i usługi związane z potrzebami tej grupy ludności. Tymczasem wywołane globalizacją głębokie zróżnicowanie dochodowe między krajami, a także wewnątrz krajów, w połączeniu z wysokim standardem życia i atrakcyjnością modelu konsumpcji w Europie i USA, spotęgują trudny do kontroli napływ imigrantów pragnących głównie poprawy warunków życia. W efekcie pogłębiać się będzie niestabilność rynku pracy i podstaw egzystencji ludności, przejawiająca się wysokim bezrobociem, nietrwałością zatrudnienia, zanikiem pewnych zawodów, pojawieniem się prekariatu, a także rosnącym zakresem społecznego wykluczenia – głównie wśród imigrantów socjalnych. Ze wszystkimi przejawami tego zagrożenia mamy już do czynienia, a przyszłość może je spotęgować.

Spontaniczny rozwój gospodarki globalnej, a szczególnie produkcji rolniczej i przemysłowej, rodzi globalne ograniczenia dotyczące wykorzystywania kapitału naturalnego. Kapitał naturalny to zasoby biologiczne i walory środowiska naturalnego niezbędne do funkcjonowania ludzkości i gospodarki oraz relacje między systemami i procesami, które podtrzymują funkcjonowanie ekosfery [Wackerman, Rees, 1997, s. 3–24]. W tym zakresie obserwujemy narastające prob-

lemy samoreprodukcji. Zapanowanie nad postępującą degradacją środowiska naturalnego wymaga uzgodnionej, globalnej polityki ochrony środowiska naturalnego [OECD, 2008]. Jej konsekwentne wdrażanie musi się opierać na szerokiej świadomości występowania i pogłębiania się tych zagrożeń. Największe straty środowiskowe odczuwane będą w krajach rozwijających się, które mają bardzo ograniczony wpływ na rozwój tych zjawisk i możliwości przeciwdziałania im.

Kapitał innowacyjny utożsamiany z postępem technicznym to dotychczas podstawowy stymulator rozwoju produkcji i handlu światowego. Stanowi on także nadzieję na przyszły impuls rozwojowy gospodarki, głównie w krajach rozwiniętych gospodarczo, gdzie rysuje się niedobór siły roboczej. Dotychczasowe rewolucje przemysłowe powodowały wzrost wydajności produkcji i obniżkę jej kosztów. Dodatkowo zaobserwowano:

- wprowadzanie nowych produktów, procesów technologicznych i sposobów wytwarzania znanych już produktów,
- zmiany wiodących w skali światowej przedsiębiorstw i państw,
- rozszerzenie dotychczasowych wymagań w stosunku do pracowników i infrastruktury.

Nowa rewolucja przemysłowa, oparta na inteligentnych systemach produkcyjnych łączących konwencjonalne rozwiązania produkcyjne z zaawansowanymi technologiami cyfrowymi, stanowi fundamentalne wyzwanie dla rozwoju gospodarki światowej. W nowym kształcie systemu współpracy międzynarodowej innowacje będą odgrywały w rozwoju gospodarczym coraz większą rolę, gdyż tradycyjne czynniki rozwoju, jak wzrost demograficzny czy stałe zwiększanie się popytu, tracą na znaczeniu. Dlatego też kluczowym problemem przyszłego rozwoju technicznego gospodarki globalnej jest nadanie współtworzącym ją podmiotom charakteru gospodarek proinnowacyjnych. To jedno z najważniejszych zadań, a zarazem zagrożeń rozwoju długookresowego, zwłaszcza w warunkach przechodzenia od cywilizacji przemysłowej do cywilizacji wiedzy. Międzynarodowe struktury wiedzy i technologii oraz potencjał innowacji to istota gospodarki opartej na wiedzy, w której kluczową rolę odgrywa postęp techniczny wspierany przez politykę innowacyjną państwa [Bogdał-Brzezińska, 2012, s. 162–188].

Kapitał społeczny to struktura społeczeństwa i jej wewnętrzne zmiany stanowiące podstawę równowagi systemowej świata. Jego elementy to zróżnicowana kultura, stosunki międzyludzkie oraz zasady organizacji i funkcjonowania społeczności światowej. Zmiany w systemie społecznym niosą za sobą zagrożenie szczególne, gdyż dotyczą bezpośrednio człowieka, jego społecznego usytuowania, możliwości rozwoju, relacji z innymi i miejsca w określonej zbiorowości. Społeczność światowa znajduje się w fazie głębokich i długookresowych przekształceń. Wymusza je przechodzenie gospodarki światowej od cywilizacji przemysłowej do cywilizacji wiedzy i sam proces globalizacji [Golka, 2012].

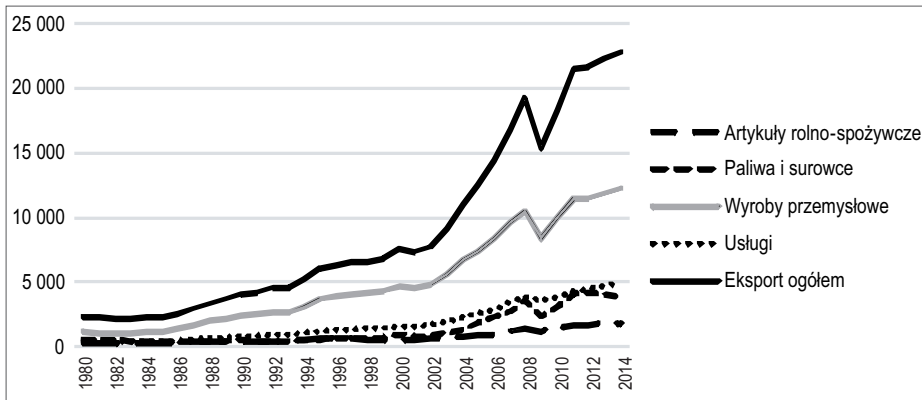
Kapitał polityczny to zdolność do tworzenia standardów, zasad i reguł postępowania wraz z procesami ich zastosowania, tak w relacjach wewnętrznych, jak i zewnętrznych. Globalizacja w warunkach rewolucji informacyjnej powoduje, że systemy polityczne oparte na tradycyjnym modelu demokracji nie odpowiadają potrzebom przyszłego rozwoju [Baylis, Smith, 2008]. Istnieje więc pilne zapotrzebowanie na nową, inspirującą koncepcję porządku politycznego świata, uwzględniającą także aspekty społeczno-gospodarcze. Jest to bariera kluczowa, której przezwyciężenie nakreśli zarys sposobów przełamania pozostałych wyzwań przyszłego, zrównoważonego rozwoju gospodarki globalnej [Friedman, 2009].

Generalną inspiracją mogącą stanowić podstawę przełamywania wyzwań gospodarki globalnej początku XXI w. na drodze do realizacji koncepcji jej przyszłego zrównoważonego rozwoju może być paradygmat ekonomii współdzielenia. U jego podstaw leży założenie, że stałe dążenie do poprawy efektywności działania pozostanie wiodącą cechą gospodarki rynkowej. Producenci, konkurując między sobą, wprowadzają nowe, coraz bardziej wydajne technologie, gwarantujące spadek kosztów produkcji oraz cen towarów i usług, co zwiększa popyt. Proces ten będzie systematycznie postępował, aż osiągnie swój kraniec, oznaczający optymalną wydajność pracy i maksymalne wykorzystanie mocy produkcyjnych. W tym momencie koszty krańcowe wyprodukowania każdej dodatkowej jednostki produktu zbliżą się do zera. Wtedy towary i usługi staną się niemal bezpłatne, dochód wytwórcy radykalnie spadnie, odpłatna wymiana własności na rynku będzie zanikać, a system gospodarki rynkowej obumierać. To w istocie permanentnie postępująca rewolucja technologiczna i postęp techniczny doprowadza do stanu, w którym koszty krańcowe spadną do zera, co zapoczątkuje nową erę nowej, zrównoważonej światowej gospodarki, wolnej od wpływu sił rynku i opartej na współpracy [Ryfkin, 2016].

3. Megatrendy przyszłego rozwoju handlu światowego

Globalizacja to wielość gospodarczych, politycznych i społeczno-kulturowych wzajemnych i wielostronnych powiązań i oddziaływań, które nie tworzą jednorodnego świata ani jednej społeczności światowej. Nie jest więc ona ani powszechna, ani we wszystkich swoich przejawach korzystna dla wszystkich, ale postępuje. Rosną przepływy handlowe, inwestycyjne i kapitałowe między krajami, a praca coraz szerzej wykonywana jest ponad granicami [Yergin, 2014, s. 677–708]. Jednakże tylko na gruncie gospodarki nie da się w pełni wyjaśnić skomplikowanych procesów rozwojowych, choć także zjawiska gospodarcze dają możliwość ilościowego ujęcia przyszłości [TEIU, 2015, s. 1–12].

W zakresie handlu światowego jakościowo nowy i relatywnie jednolity okres rozwoju rozpoczął się po 1980 r. w ramach modelu intensywnego rozwoju gospodarki światowej. Poglądowo rozwój handlu światowego w latach 1980–2014, z uwzględnieniem jego struktury asortymentowej, przedstawia rysunek 1.

Rysunek 1. Dynamika rozwoju i zmiany w strukturze światowego eksportu w latach 1980–2014 (w mld USD)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: [Załącznik 1].

Na wykresie zwraca uwagę umiarkowany wzrost wartości handlu światowego z 2,3 mld USD w 1980 r. do 2,5 mld USD w 1986 r. i do 7,6 mld USD w 2000 r. Następnie obserwujemy okres przyśpieszenia wzrostu do 19,2 mld USD w 2008 r. Rok 2009 przyniósł gwałtowny spadek wartości do 15,3 mld USD. Potem nastąpił systematyczny, acz zwolniony wzrost wartości handlu światowego do 22,7 mld USD w 2014 r. Podobne prawidłowości wykazuje wzrost poszczególnych grup asortymentowych handlu światowego. Najbardziej stabilny wzrost obserwuje się w grupie artykułów rolno-spożywczych i usług, a wzrost bardziej dynamiczny w grupie wyrobów przemysłowych. Znajduje to swoje syntetyczne uzasadnienie w omówionym już zagadnieniu wyzwań przyszłego zrównoważonego rozwoju gospodarki światowej.

W dłuższej perspektywie handel międzynarodowy pozostanie ważną siłą napędową wzrostu gospodarczego, gdyż długofalowe fundamenty rozwoju nie ulegną istotnej zmianie. Liczba ludności świata będzie rosła, stymulując popyt na dobra konsumpcyjne i inwestycyjne i wpływając na intensyfikację międzynarodowej wymiany handlowej. Przeciętna roczna elastyczność światowego eksportu względem światowego PKB w okresie 1980–2008 wyniosła 1,76, a w przypadku eksportu towarów przemysłowych 2,1. Uzasadniając przewidywaną zmianę dotychczasowego modelu wzrostu gospodarczego i niezbędną korektę procesu globalizacji, szacować można, że w 2030 r. światowy PKB wzrośnie o 65% w stosunku

do 2010 r., co jest średnią szacunków renomowanych ośrodków naukowo-badawczych³. Biorąc pod uwagę, że dziesięcioletnia średnia krocząca rocznych elastyczności eksportu światowego względem zmian światowego PKB za lata 1980–2014 wyniosła wspomniane już 1,76, można oszacować, iż do 2030 r. eksport światowy wzrośnie o 115% w stosunku do 2010 r. i wyniesie około 39 mld USD.

Posługiwanie się miarami relacji dynamiki wzrostu eksportu i wzrostu PKB za lata 1980–2014 do szacowania przyszłej wartości światowego eksportu w 2030 r. jest metodologicznie poprawne, aczkolwiek biorąc pod uwagę megatrendy rozwoju gospodarki światowej, stanowi podejście optymistyczne i uproszczone [Czarny, Śledziwska, 2012, s. 13–32]. Megatrendy to znaczące i trwale zmiany gospodarczo-społeczne, polityczne i technologiczne, które kształtują się powoli, lecz gdy zaistnieją, przez pewien czas wywierają wpływ na wszystkie dziedziny życia, a w konsekwencji na przyszły kształt całego świata [Staciewicz, 1996, s. 7]. Zmiany dynamiki wzrostu eksportu światowego i jego struktury asortymentowej mają charakter megatrendu, co potwierdza wykres 1. Stąd bardziej prawidłowym podejściem do rozważań nad przyszłością rozwoju handlu światowego jest wykorzystanie modeli tendencji rozwojowej zwanych też trendami. Trend to istniejący w danym momencie kierunek rozwoju w danej dziedzinie [Velgard, 2008, s. 6]. Jest on uogólnieniem obserwacji rozwoju zjawiska, którego historyczny przebieg cechuje względna monotoniczność zmian w czasie. Ponadto pomija on wpływ wahań przypadkowych. Na ogół trend ma charakter długotrwały i jednokierunkowy i dlatego nadaje się do prognozowania. Trend pozwala ocenić, jak zjawiska lub procesy będą kształtowały się w przyszłości, i uchwycić prawidłowości ich rozwoju w formie modelu uzależniającego ten rozwój od czasu. Czas nie jest jednak jedyną przyczyną rozwoju zjawiska, a syntetyczną wypadkową wpływu wszystkich czynników oddziałujących na ten rozwój.

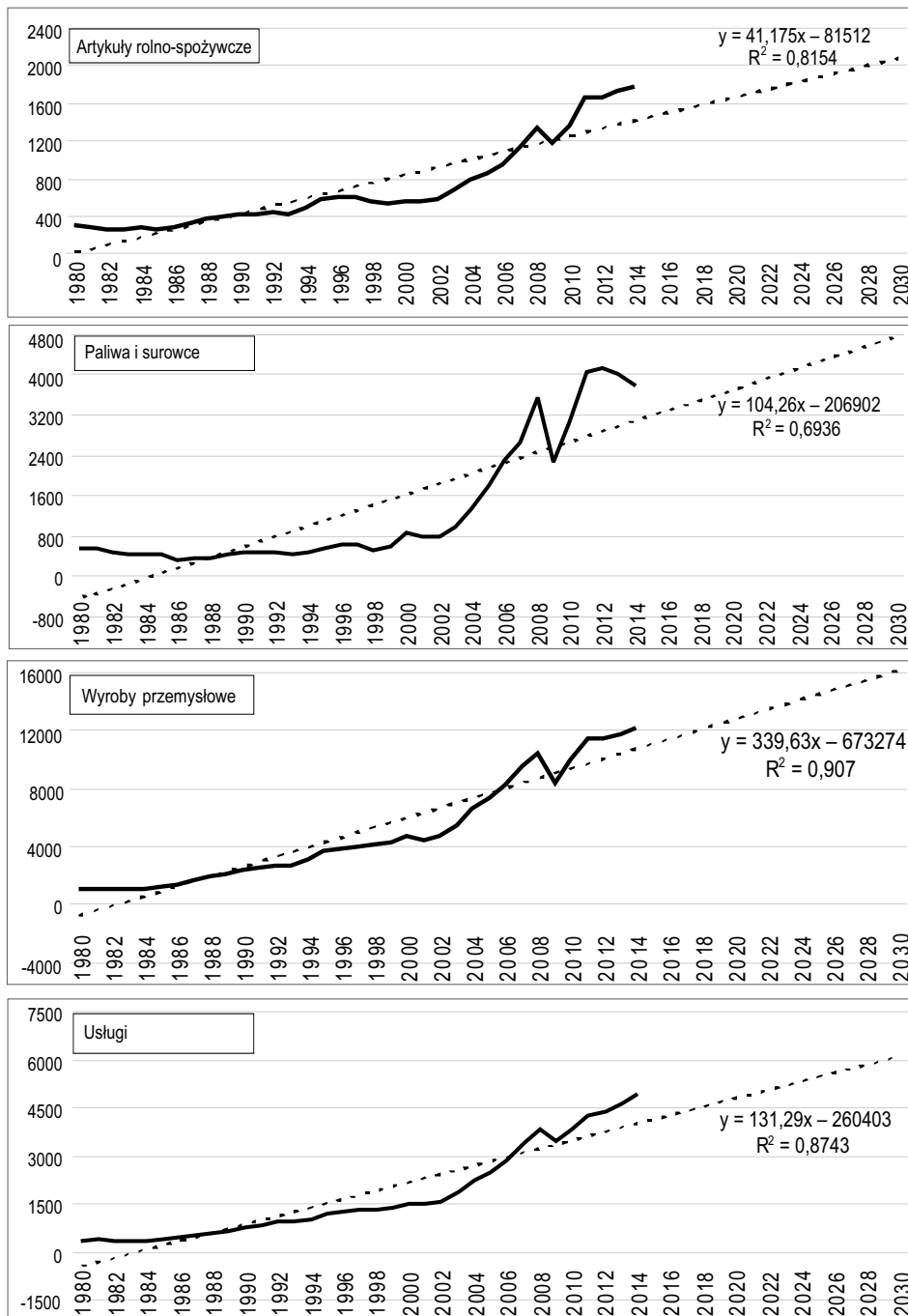
Modele tendencji rozwoju głównych grup asortymentowych eksportu światowego o postaci liniowej, oszacowanych w oparciu o dane liczbowe za lata 1980–2014, przedstawia rysunek 2.

Modele tendencji rozwoju eksportu poszczególnych grup asortymentowych światowego eksportu cechują wysokie wskaźniki korelacji przyjmujące następujące wartości: artykuły rolno-spożywcze – 0,815, paliwa i surowce – 0,694, wyroby przemysłowe – 0,907, usługi – 0,874.

³ Por. poniższe szacunki ujęte w formie tabelarycznej:

Źródło szacunku	Tytuł	Wariant	2030
Directorate-General for Research and Innovation, EU	Global Europe 2050 (2012)	„Zagrożona Europa”	1,67
National Intelligence Council, USA	Global trends 2030 (2012)	„Dżin z butelki”	1,66
HSBC/Oxford Economics, Great Britain	Trade winds (2015)	Oxford Global Economic Model	1,86

Źródło: [EU, 2012; NIC, 2012; HSBC, 2015].

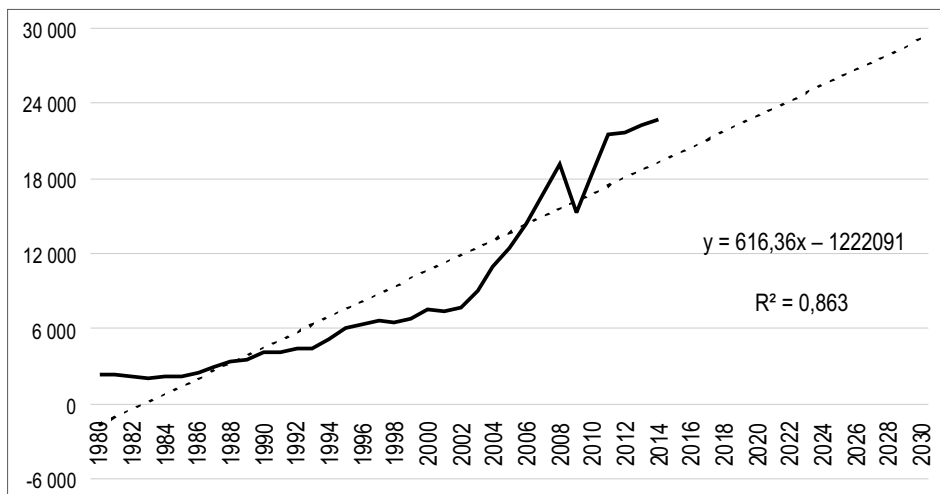

Rysunek 2. Tendencje zmian struktury asortymentowej eksportu światowego do 2030 r. (w mld USD)

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: [Załącznik 1].

Świadczy to o tym, że czynnik czasu dobrze reprezentuje ogół czynników determinujących zmiany w światowym eksporcie, a modele te nadają się do prognozowania. Niższy współczynnik korelacji w przypadku eksportu paliw i surowców wynika ze wspomnianych, okresowo bardzo dynamicznych, zmian cen światowych ropy naftowej i – w mniejszym stopniu – innych surowców.

Równie dobrze rzeczywistość odzwierciedla model tendencji rozwojowej eksportu światowego ogółem. W tym przypadku współczynnik korelacji wyniósł 0,864. Model ten graficznie przedstawia rysunek 3.

Rysunek 3. Tendencje rozwoju światowego eksportu do 2030 r. (w mld USD)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: [Załącznik 1].

Matematyczna postać tego modelu pozwala oszacować przyszłe wartości światowego eksportu, które powinny wynieść: 23 mld USD w 2020 r. i 29,1 mld USD w 2030 r.

Model ten pokazuje, że przyszły rozwój eksportu światowego ujawnia cechy sekularnego spowolnienia, które można określić jako pogarszające się możliwości adaptacji systemu gospodarczo-społecznego do posiadanych zasobów ludzkich, rzeczowych, finansowych i środowiskowych oraz do potrzeb rozwojowych [Mączyńska, 2015, s. 62]. Wykorzystanie tego modelu do szacowania przyszłych wartości eksportu światowego jest uzasadnione merytorycznie, gdyż sukcesywnie słabnie dynamika wzrostu ludności w krajach rozwiniętych gospodarczo, a społeczeństwa tych krajów starzeją się. To powoduje osłabienie dynamiki wzrostu popytu, a w konsekwencji bodźców do inwestowania, rodząc tendencje stagacyjne w gospodarce. Odmiennie kształtuje się sytuacja demograficzna w krajach rozwijających się, ale w perspektywie 2030 r. nie wpłynie to istotnie na handel

światowy. Potwierdzają to dane w tabeli 4, wykazujące spadek udziału Europy i Ameryki Północnej w eksporcie światowym, a wzrost udziału Azji, Ameryki Środkowej i Południowej oraz Afryki [Meredith, 2009].

Tabela 4. Ewolucja struktury geograficznej eksportu światowego w latach 1980–2030 (w %)

Wyszczególnienie	1980	1990	2000	2008	2014	2020	2030
Europa	47,0	45,7	47,4	45,6	40,7	37,4	34,3
Azja	19,1	26,0	26,1	26,3	32,0	34,0	37,0
Ameryka Północna	16,8	17,9	15,8	13,1	13,5	12,5	11,4
Ameryka Południowa i Środkowa	4,5	3,0	3,0	3,8	3,8	4,3	5,4
Afryka i Środkowy Wschód	11,2	6,0	6,5	9,8	10,0	10,2	10,2
Australia i Oceania	1,4	1,4	1,2	1,4	1,5	1,6	1,7

Źródło: Dla lat 1973–2014: [WTO, 2015, s. 43]; dla lat 2020 i 2030: [HSBC, 2015, s. 21–23].

Tendencje te znajdują też swoje odzwierciedlenie w ewolucji struktury asortymentowej eksportu światowego w perspektywie 2030 r., co ukazuje tabela 5. Zwraca w niej uwagę tendencja spadku udziału w eksporcie światowym grupy artykułów rolno-spożywczych przy stabilizacji udziału wyrobów przemysłowych oraz usług. Tradycyjnie udział paliw i surowców podlega wahaniom spowodowanym nie tylko zmianami koniunktury, ale też transakcjami spekulacyjnymi i silnymi związkami z sytuacją polityczną na świecie.

Tabela 5. Ewolucja struktury asortymentowej eksportu światowego w latach 1980–2030 (w %)

Wyszczególnienie	1980	1990	2000	2008	2014	2020	2030
Artykuły rolno-spożywcze	12,8	10,2	7,3	7,0	7,8	7,3	7,1
Paliwa i surowce	24,2	12,0	11,3	18,6	16,7	16,2	16,3
Wyroby przemysłowe	47,2	58,5	61,8	54,4	53,8	55,6	55,6
Usługi	15,8	19,3	19,6	20,0	21,7	20,9	21,0

Źródło: Opracowano na podstawie: [Załącznik 1]; dla lat 2020 i 2030 w oparciu o ekstrapolację oszacowanych modeli tendencji rozwojowych eksportu światowego.

Nakreślona powyżej prognoza rozwoju handlu światowego do 2030 r. ma szanse spełnienia się pod warunkiem, że właściwie i konstruktywnie zinterpretujemy rzeczywistość gospodarczo-społeczną i polityczną oraz mechanizmy rządzące procesami rozwoju. Historia gospodarcza uzasadnia twierdzenie, że od czasów merkantylizmu rozwój gospodarki światowej nierozzerwalnie wiąże się z rozwojem handlu międzynarodowego [Sołdaczuk, Misala, 2001]. Przyczyną

kryzysów gospodarczych były pogłębiające się dysproporcje w handlu światowym. Zjawiska kryzysowe w gospodarce światowej zostaną opanowane, a jej rozwój zacznie być zrównoważony wówczas, gdy przywrócona zostanie strukturalna równowaga w handlu światowym, czyli wzajemnie korzystny charakter handlu między krajami [Stiglitz, 2007, s. 81–101].

Podsumowanie

Rola wymiany handlowej z zagranicą w rozwoju gospodarki światowej była i pozostanie istotna. Jednakże analiza tendencji rozwoju światowego eksportu w latach 1980–2014 za pomocą modelu w postaci trendu liniowego wykazuje cechy sekularnego spowolnienia. Oznacza to, że w perspektywie 2030 r. handel światowy rość będzie wolniej niż w fazie przyspieszonej globalizacji gospodarki w latach dziewięćdziesiątych XX w. Malą będzie znaczenie Europy i Ameryki Północnej w handlu światowym, a rosło znaczenie Azji, Ameryki Środkowej i Południowej oraz w mniejszym stopniu Afryki. Znajduje to też swoje odbicie w bardzo wolnej ewolucji struktury asortymentowej handlu światowego, gdzie mała będzie udział artykułów rolno-spożywczych, a rość udział wyrobów przemysłowych, przy stabilizacji wskaźnika udziału usług. Udział paliw i surowców podlegał będzie wahaniom, w zależności od koniunktury i sytuacji politycznej na świecie. Wnioski te wynikają z interpretacji modelowych badań ilościowych i są generalnie zgodne z perspektywnymi ocenami prawidłowości rozwoju gospodarki światowej.

Bibliografia

- Baylis J., Smith S. (red.), 2008, *Globalizacja polityki światowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Bogdał-Brzezińska A., 2012, *Międzynarodowe struktury wiedzy i innowacji – mechanizmy zmiany, aktualne trendy, uczestnicy*, [w:] *Geoekonomia*, red. E. Haliżak, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Czarny E., Śledziewska K., 2012, *Międzynarodowa współpraca gospodarcza w warunkach kryzysu*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- EU, 2012, *Zagrożona Europa*, Global Europe 2050, Directorate-General for Research and Innovation, European Union, Brussels.
- Friedman G., 2009, *Następne 100 lat. Prognoza na XXI wiek*, AMF Plus Group, Warszawa.
- Galbraith J.K., 1991, *Ekonomia w perspektywie*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Golka M., 2012, *Cywilizacja współczesna i globalne problemy. Horyzonty cywilizacji*, Oficyna Naukowa, Warszawa.
- HSBC, 2015, HSBC-Oxford Economics, *Trade Winds*, London.
- Jeliński B., 2009, *Polityka współpracy gospodarczej z zagranicą*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.

- Long-term macroeconomic forecasts. Key trends to 2050*, The Economist Intelligence Unit, 2015, London.
- Mączyńska E., 2015, *Potencjał rozwojowy Polski w kontekście hipotezy o sekularnej stagnacji*, Biuletyn Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego, nr 2.
- Meredith R., 2009, *Chiny i Indie. Supermocarstwa XXI wieku*, Wydawnictwo Nadir-Media Lazar, Warszawa.
- NIC, 2012, *Dżin z butelki*, Global trends 2030, National Intelligence Council, Washington.
- OECD, 2008, *OECD environmental outlook to 2030*, Paris.
- Ryfkin J., 2016, *Spółczesność zerowych kosztów krańcowych. Internet przedmiotów. Ekonomia współdzielenia. Zmierzch kapitalizmu*, Wydawnictwo Studio EMKA, Warszawa.
- Sołdaczuk J., Misala J., 2001, *Historia handlu międzynarodowego*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Stacewicz J., 1996, *Megatrendy a strategia i polityka rozwoju*, Wydawnictwo ELIPSA, Warszawa.
- Stiglitz J., 2007, *Making globalization work*, Penguin Books, London.
- UNCTAD, 2016, <http://unctadstat.unctad.org> [dostęp: 30.03.2016].
- UNDP, 2011, *World population prospect, The 2010 revision-comprehensive tables*, New York.
- Velgard H., 2008, *Anatomy of a trend*, McGraw-Hill, New York.
- Wackerman M., Rees W.E., 1997, *Perceptual and structural barriers to investing in natural capital*, *Ecological Economics*, vol. 20, no. 1.
- WTO, 2008, *World trade report 2008 (trade in a globalizing world)*, WTO, Geneva.
- WTO, 2015, *International Trade Statistics 2015*, WTO, Geneva.
- WTR, 2007–2015, *World Trade Report*, WTO, Geneva.
- Yergin D., 2014, *Wielkie bitwy o światową gospodarkę*, Wydawnictwo Karhaus, Warszawa.

Załącznik 1

Dynamika zmian wielkości i struktury asortymentowej eksportu światowego w latach 1980–2014 (w mld USD według bieżących cen i kursów walut)

Rok	Artykuły rol- no-spożywcze	Paliwa i surowce	Wyroby przemysłowe	Usługi	Eksport ogółem
1980	298,8	559,9	1 092,4	367,1	2 318,1
1981	293,1	542,0	1 086,3	377,3	2 298,7
1982	271,0	485,0	1 047,4	368,2	2 171,6
1983	267,9	446,0	1 049,7	357,2	2 120,7
1984	280,7	442,0	1 134,8	368,2	2 225,7
1985	265,5	426,8	1 182,4	383,5	2 258,2
1986	294,2	326,0	1 426,8	452,5	2 499,6
1987	336,6	361,0	1 699,8	536,7	2 934,1
1988	382,6	364,0	1 982,8	604,7	3 334,2
1989	401,4	421,0	2 115,5	662,5	3 600,4
1990	414,7	488,3	2 391,2	788,7	4 082,9
1991	418,2	457,9	2 470,5	832,6	4 179,2
1992	447,9	453,9	2 668,2	931,8	4 501,7
1993	429,3	437,9	2 668,4	950,0	4 485,6
1994	500,9	473,2	3 097,7	1 042,5	5 114,3
1995	589,4	545,3	3 718,8	1 179,4	6 032,9
1996	604,2	622,9	3 852,6	1 273,1	6 352,8
1997	596,2	639,9	4 031,3	1 329,8	6 597,1
1998	568,6	508,1	4 122,5	1 346,9	6 546,1
1999	547,8	587,5	4 260,1	1 405,9	6 801,2
2000	550,8	854,0	4 689,7	1 491,3	7 585,8
2001	552,6	779,2	4 511,3	1 492,7	7 335,8
2002	585,2	790,0	4 753,3	1 597,6	7 726,1
2003	684,1	973,5	5 501,0	1 851,4	9 010,0
2004	784,2	1 311,6	6 618,8	2 250,4	10 965,0
2005	853,0	1 814,0	7 301,6	2 516,2	12 484,9
2006	946,4	2 314,3	8 255,0	2 845,4	14 361,1
2007	1 135,3	2 670,9	9 509,0	3 421,4	16 736,6
2008	1 345,7	3 542,8	10 445,9	3 847,1	19 181,5
2009	1 182,2	2 274,9	8 362,4	3 488,7	15 308,1
2010	1 364,9	3 029,2	9 992,4	3 827,7	18 214,1
2011	1 662,6	4 069,5	11 511,0	4 295,4	21 538,5
2012	1 651,3	4 144,9	11 472,5	4 397,0	21 665,7
2013	1 737,2	4 023,0	11 826,4	4 644,4	22 231,0
2014	1 765,4	3 788,9	12 242,9	4 939,6	22 736,8

Źródło: [UNCTAD, 2016].